

ПРАВО НА РЕАБІЛІТАЦІЮ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Костюк Ю.В.,

аспірант кафедри трудового права

та права соціального забезпечення

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0002-4760-531X

Костюк Ю.В. Право на реабілітацію осіб з інвалідністю: теоретико-правовий аналіз.

Стаття проводить теоретико-правовий аналіз реалізації права на реабілітацію як особливого права осіб з інвалідністю. Розглядається актуальність теми у контексті збільшення кількості осіб з інвалідністю в Україні та необхідності застосування найкращих сучасних практик реабілітації. Автор визначає поняття реабілітації та досліджує важливість цього процесу для осіб з інвалідністю.

У статті аналізуються права осіб з інвалідністю на реабілітацію у законодавстві України. Особлива увага приділяється аналізу окремих статей Законів України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» та «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Визначено основні аспекти, які регулюють право на реабілітацію, такі як участь у визначенні мети та завдань реабілітації, право на гідне та гуманне ставлення фахівців, право на конфіденційність інформації, а також право на відмову від реабілітаційних заходів. Доводиться, що законодавство України забезпечує комплексний підхід до реабілітації, спрямований на відновлення та підтримку фізичного, психічного та соціального благополуччя осіб з інвалідністю. Проте виявлено, що деякі нормативні положення мають декларативний характер і не містять чітких механізмів для їх реалізації, що веде до проблем у забезпеченні прав та потреб цієї категорії громадян.

Висвітлюються найбільш значущі аспекти, які важливі для забезпечення ефективної реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Пропонує ґлибокий теоретичний та правовий аналіз питання права на реабілітацію для осіб з інвалідністю в Україні, розкриваючи ключові аспекти законодавства.

Зроблено висновок, що право на реабілітацію в Україні є фундаментальним та невід'ємним для забезпечення гідного життя осіб з інвалідністю. Законодавча база країни визначає основні принципи та підходи до реабілітації, проте потребує подальшого розвитку та адаптації до поточних потреб і викликів, які виникають перед суспільством. Необхідність удосконалення законодавства, розробка ефективних механізмів впровадження реабілітаційних заходів, а також забезпечення всебічної підтримки та доступу до реабілітаційних послуг є ключовими для вирішення існуючих проблем у цій сфері.

У висновках наголошено, на необхідності подальшого вдосконалення законодавчої бази та розробки конкретних механізмів для ефективної реалізації права на реабілітацію. Також вказано на важливість розширення індивідуальних реабілітаційних планів, підвищення доступності реабілітаційних послуг, залучення громадськості та осіб з інвалідністю до процесу планування та оцінки реабілітаційних програм, створення безбар'єрного середовища та розробка системи моніторингу ефективності реабілітаційних заходів.

Ключові слова: реабілітація, інвалідність, права осіб з інвалідністю, законодавство, соціальні права, соціальна інтеграція.

Kostyuk Yu.V. The right to rehabilitation of persons with disabilities: theoretical and legal analysis.

The article analyzes the rights of persons with disabilities to rehabilitation in the legislation of Ukraine. Special attention is paid to the analysis of individual articles of the Laws of Ukraine «On rehabilitation in the field of health care» and «On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine». The main aspects that regulate the right to rehabilitation are defined, such as participation in determining the goal and tasks of rehabilitation, the right to dignified and humane treatment by specialists, the right to confidentiality of information, as well as the right to refuse rehabilitation measures. It is proven that the legislation of Ukraine provides a comprehensive approach to rehabilitation aimed at restoring and maintaining the physical, mental and social well-being of persons with disabilities. However, it was found that some normative provisions have a declarative nature and do not contain clear mechanisms for their implementation, which leads to problems in ensuring the rights and needs of this category of citizens.

The most significant aspects that are important for ensuring effective rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine are highlighted. Offers an in-depth theoretical and legal analysis of the issue of the right to rehabilitation for persons with disabilities in Ukraine, revealing key aspects of the legislation.

It was concluded that the right to rehabilitation in Ukraine is fundamental and integral to ensuring a dignified life for persons with disabilities. The country's legislative framework defines the basic principles and approaches to rehabilitation, but it needs further development and adaptation to the current needs and challenges facing society. The need to improve legislation, develop effective mechanisms for the implementation of rehabilitation measures, as well as ensure comprehensive support and access to rehabilitation services are key to solving existing problems in this area.

The conclusions emphasize the need for further improvement of the legislative framework and the development of specific mechanisms for the effective implementation of the right to rehabilitation. The importance of expanding individual rehabilitation plans, increasing the availability of rehabilitation services, involving the public and persons with disabilities in the process of planning and evaluating rehabilitation programs, creating a barrier-free environment and developing a system for monitoring the effectiveness of rehabilitation measures is also indicated.

Key words: rehabilitation, disability, rights of persons with disabilities, legislation, social rights, social integration.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання права на реабілітацію визнається одним із ключових викликів, з якими суспільство стикається, серед яких зростання кількості осіб з інвалідністю, демографічні зміни та розвиток медичних технологій, які роблять питання права на реабілітацію надзвичайно актуальним. Сьогодні в умовах війни в Україні велика кількість захисників потребує психологічної та медичної реабілітації. Щоденно активні бойові дії та поранені військові, які потребують відновлення здоров'я, зумовили потужний розвиток реабілітації та стали спільною задачею для держави та суспільства щодо необхідності її реформування з врахуванням прогресивних практик європейських держав. Тому на важкому сучасному етапі розвитку українського суспільства реабілітацію осіб з інвалідністю варто розглядати як особливий соціальний обов'язок сучасної демократичної, правової, соціальної держави, який виступає соціальною гарантією гідного існування і їх розвитку, здійснюється в певних формах (з чітким визначенням джерел фінансування) з формуванням нових сервісів, якісних послуг та стандартів життя для людей з інвалідністю.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питання щодо права на реабілітацію, вже у тій чи іншій мірі розкривались багатьма українськими вченими, серед яких: Г.Є. Болдарь, Н.М. Горішна, О.А. Дяченко, Л.Ю. Малюга, В.П. Мельник, О.В. Москаленко, Л.М. Сінцова та ін. У науці права соціального забезпечення, Л.П. Шумна, однією із перших на дисертаційному рівні дослідила правові основи реабілітації осіб з інвалідністю. Пізніше Р.О. Павлюков, В.Л. Костюк, М.О. Бук.

Наукові напрацювання цих та інших учених і дослідників крізь призму актуальних емпіричних даних, що характеризують режим соціальної безпеки українців, становлять основу, з огляду на яку можливо з'ясувати комплекс основних обставин, що посилюють соціальні ризики. Однак, значна кількість питань, залишається не вирішеною та потребує теоретичного аналізу з врахуванням новітніх наукових здобутків та викликів часу.

Метою статті є дослідження права на реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні, з акцентом на актуальні проблеми та шляхи їх вирішення в контексті воєнних дій.

Виклад матеріалу дослідження. В Україні з кожним роком зростає кількість осіб з інвалідністю. Протягом перших десятиріч після відновлення незалежності України спостерігалась стійка тенденція до зростання частки осіб з інвалідністю у загальній структурі населення. Якщо на початку 90-х рр. минулого століття їх загальна чисельність становила близько 3% населення України (1,5 млн осіб), у 2008 р. їх чисельність дорівнювала 2,65 млн осіб, тобто 5,3% усього населення, то у 2013 р. – понад 2,8 млн осіб, що становило 6,1% від загальної чисельності населення. При цьому, працюючих осіб з інвалідністю нараховувалось близько 20%. Станом на 2021 рік чисельність становила 2 724 082 млн. осіб з інвалідністю [1]. Проте у 2023 році динаміка сильно змінилась і у складі населення, кількість якого зменшується, стрімко зростає кількість осіб з інвалідністю. І на сьогодні вже налічується понад 3 млн., що "за півтора року становить приріст приблизно 300 тисяч" [2].

До загальних причин такого приросту можна віднести різні соціально-економічні чинники, серед яких низький рівень життя, нестабільна економічна ситуація, природні катастрофи, які можуть сприяти збільшенню кількості осіб з інвалідністю через травми, хвороби та інші негативні впливи на здоров'я. Однак, з 24 лютого 2022 року основним чинником приросту осіб з інвалідності є повномасштабне вторгнення росії в Україну, оскільки під час бойових дій люди отримують поранення, травми або контузії, які можуть призвести до інвалідності; знищення або пошкодження інфра-

структура (лікарні, школи, житлові будинки), що ускладнює доступ до медичної допомоги та може призвести до інвалідності; психологічні травми, які можуть призвести до інвалідності, (наприклад, до посттравматичного стресового розладу). Враховуючи сучасний вектор розвитку прав людини в контексті повної інтеграції людей з особливими потребами в усі суспільні процеси і сфери, безумовно в науково-правовому аспекті забезпечення їх права на реабілітацію є значущим та актуальним.

Розглядаючи поняття «реабілітація», Д.С. Воропаєв та О.О. Єжова відмічають, що реабілітація – це суспільно необхідне функціональне і соціально-трудове відновлення хворих та осіб з інвалідністю, що здійснюється комплексним проведенням медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних, державних, суспільних та інших заходів, за допомогою яких можна повернути потерпілих до звичайного життя і праці, відповідно до їх стану [3].

Окремої уваги заслуговує позиція Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ), яка розглядає «реабілітацію» як усі заходи, спрямовані на зменшення впливу інвалідності та станів інвалідності, а також на надання інвалідам та інвалідам можливості досягти соціальної інтеграції [4]. Тобто, реабілітаційні заходи носять комплексний характер та спрямовані на подолання труднощів, що виникають у осіб з обмеженими можливостями. З огляду на вказане, реабілітація підходить за двох обставин: по-перше, для ситуацій, коли існує певний фізичний або психічний розлад, але він піддається лікуванню для покращення або запобігання подальшому стану; по-друге, якщо людина має стан, який неможливо покращити, але вона може стати більш незалежною завдяки спеціальній допомозі, яка спирається на її здібності.

На думку Ю.О. Лянного, який у наукових працях «реабілітацію» розглядає як складний багатofакторний процес, який включає в себе різноманітні, тісно пов'язані і взаємодоповнюючі види, серед яких виділяють медичну, фізичну, психологічну, соціальну, професійну, економічну, педагогічну, спортивну, побутову, технічну, оздоровчу та правову реабілітацію [5]. Наведене дозволяє зрозуміти, що реабілітація є важливим чинником нормальної життєдіяльності у суспільстві осіб з інвалідністю. Тому забезпечення належної реалізації права на реабілітацію осіб з інвалідністю, є не лише заходами, але й врахуванням різноманітних та індивідуальних їх потреб у контексті реабілітації. Право на реабілітацію включає в себе забезпечення доступу до всіх необхідних видів підтримки та послуг, що допоможуть особам з інвалідністю повернутися до звичайного життя та праці. Такий підхід гарантує, що реабілітація буде ефективною та інклюзивною, враховуючи всі аспекти життя особи з інвалідністю.

Розглядаючи реабілітації виключно для осіб з інвалідністю, слід відмітити, що вона стосується не тільки фізичного або функціонального їх відновлення внаслідок травми чи іншого захворювання. Також приділяється увага загальній якості життя з точки зору благополуччя, щастя та задоволення від задоволення потреб, потреб і можливостей людського існування в орієнтації, свободі пересування, незалежності, самовираженні (щодо віку, статі та культури), взаємозв'язок і здатність забезпечити самостійне економічне існування. Після серйозної травми, хвороби або операції потрібно повільно відновлюватися. Існує потреба відновити сили, заново навчитися навичкам або знайти нові способи робити речі, які вони робили раніше [6].

Згідно з абзацом 6 ст. 1 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» дефініція «реабілітація осіб з інвалідністю» визначена як система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю допоміжними засобами реабілітації і медичними виробами [7].

Реабілітація осіб з інвалідністю може бути означена як інтеграція або реінтеграція фізично, сенсорно, розумово та/або психологічно осіб з обмеженими можливостями до максимально повноцінних і нормальних життєвих ролей, наскільки це можливо. Реабілітація в її найповнішому розумінні вимагає, з одного боку, максимізації фізичної та психічної придатності людей та їхньої здатності працювати та насолоджуватися життям за допомогою втручань, починаючи від медичного та парамедичного до консультування та професійного навчання та працевлаштування і, з іншого боку, сприяння доступності та відкритості фізичного та соціального середовища для осіб з інвалідності [8]. Реабілітація є важливим компонентом забезпечення прав та свобод осіб з інвалідністю. Вона дозволяє людям з інвалідністю досягти максимальної самостійності та інтегруватися у суспільство. Проте реабілітація є ефективною, коли вона проводиться вчасно та комплексно.

У правовому полі України основні засади реабілітації осіб з інвалідністю викладені в Конституції України, законах України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про соціальні послуги», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям

з інвалідністю», а також в інших нормативних актах, включаючи міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України. У законодавчій площині, першочерговим слід відмітити Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», а саме статтю 4, яка передбачає права та обов'язки осіб, яким надається реабілітаційна допомога. Зокрема, до таких прав відноситься:

- обирати реабілітаційний заклад, відділення, підрозділ, фахівців з реабілітації з урахуванням їх спеціалізації;
- отримувати від фахівців з реабілітації вичерпну інформацію у доступній формі про свої права, обов'язки, наявні обмеження повсякденного функціонування, результати реабілітаційного обстеження, умови та форми реабілітаційної допомоги; ознайомлюватися з документами щодо реабілітації;
- брати участь у визначенні мети та завдань реабілітації, складанні індивідуального реабілітаційного плану та внесенні змін до них.
- гідне та гуманне ставлення з боку фахівців з реабілітації, працівників реабілітаційних закладів, відділень, підрозділів та інших суб'єктів реабілітації;
- захист персональних даних, дотримання режиму інформації з обмеженим доступом та збереження лікарської таємниці;
- захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку;
- відмову від проведення реабілітації на будь-якому етапі надання реабілітаційної допомоги [9].

Не втрачають актуальності дослідження обов'язків осіб, яким надається реабілітаційна допомога, до яких відносяться: надавати фахівцям з реабілітації об'єктивну інформацію, необхідну для надання реабілітаційної допомоги; дотримуватися законних методичних настанов, інструкцій, рекомендацій фахівців з реабілітації; на вимогу фахівця з охорони здоров'я надавати інформацію, дотичну до реабілітації.

Наведене дозволяє зрозуміти, що право на реабілітацію не тільки надає особам з інвалідністю можливість отримати необхідну допомогу, але й захищає їхні права та гарантує якісне та гідне обслуговування у процесі реабілітації.

З наведеного можна зробити висновок, що право на реабілітацію в Україні визначене як важливе та невід'ємне право осіб з інвалідністю. Це право надає їм можливість отримати не лише потрібну медичну допомогу, а й захищає їхні права та гарантує гідне обслуговування у процесі реабілітації.

Законодавець встановив, що особи з інвалідністю мають право обирати реабілітаційний заклад та брати активну участь у формуванні індивідуального реабілітаційного плану. Крім того, їм гарантується доступ до вичерпної інформації про свої права, обов'язки та умови надання реабілітаційної допомоги. Також зазначено, що фахівці з реабілітації зобов'язані дотримуватися стандартів гідного та гуманного ставлення до клієнтів, а також забезпечувати конфіденційність медичної інформації. У свою чергу, особи, які отримують реабілітаційну допомогу, повинні надавати об'єктивну інформацію і дотримуватися вимог фахівців з реабілітації.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» встановлює права у сфері реабілітації осіб з інвалідністю. Зокрема, до таких слід віднести наступні: діти з інвалідністю мають пріоритетне право на забезпечення допоміжними засобами реабілітації, медичними виробами (ст. 26); поважливе і гуманне ставлення з боку працівників реабілітаційних закладів (ст. 31); вибір виду реабілітації і реабілітаційного закладу (ст. 31); отримання інформації про свої права, обов'язки, умови та форми здійснення реабілітаційних заходів (стаття 31); відмову від реабілітаційних заходів; конфіденційність інформації особистого характеру, в тому числі стосовно особливостей і характеру ураження здоров'я (стаття 31); захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку (стаття 31); право брати участь у розробці реабілітаційних заходів, а також право законних представників дітей з інвалідністю брати участь у процесі проведення реабілітаційних заходів (ст. 31); право на безоплатне отримання професійної освіти і пов'язане з цим обслуговування відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (ст. 38); доступ осіб з інвалідністю до інформаційних ресурсів щодо законодавчо визначених прав осіб з інвалідністю на реабілітацію, наявних можливостей для отримання реабілітаційних засобів і послуг, продукції протезно-ортопедичних підприємств, яка пройшла оцінку відповідності вимогам технічних регламентів або національних стандартів, тощо (ст. 41) [10].

З наведених положень вказаного Закону вбачається, що право на реабілітацію в Україні охоплює широкий спектр осіб і має ряд важливих аспектів: універсальність права на реабілітацію, пріоритетність дітей з інвалідністю, право на вибір індивідуальних реабілітаційних заходів, право на інформацію та конфіденційність, участь у процесі реабілітації.

Натепер розпорядженнями Кабінету Міністрів України затверджено Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року [11] та схвалено На-

ціональну стратегію створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [12], якою враховано весь ряд напрацьованих раніше стратегічних документів в Україні щодо створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю, розвитку молоді, захисту прав людини, подолання нерівності. На думку науковців, навіть попри доволі інтенсивну роботу з оновлення національного законодавства (ухвалення нового Закону України "Про соціальні послуги" та ін) та приведення його у відповідність до вимог міжнародних актів (насамперед, Конвенції про права осіб з інвалідністю), деякі нормативні документи все ж містять норми декларативного характеру та не передбачають механізму їхньої реалізації. Тому на сьогодні існує потреба у вдосконаленні законодавчого регулювання реалізації права на реабілітацію та одночасно створення у закладах освіти навчально-реабілітаційних підрозділів для ветеранів війни з інвалідністю з метою сприяння їх реабілітації та соціальній інтеграції, у тому числі із застосуванням сучасних технологій спорту та реабілітації.

Висновок. Право на реабілітацію є важливим аспектом сучасного суспільства, особливо в умовах війни, коли зростає кількість людей з інвалідністю. Реабілітація не лише відповідає моральним стандартам, але й є ключовим фактором соціальної справедливості та економічного розвитку, сприяючи соціальній інтеграції та поліпшенню якості життя осіб з інвалідністю.

З проведеного дослідження можна зазначити, що в Україні існують конкретні законодавчі та нормативні акти, які регулюють права та обов'язки осіб з інвалідністю в сфері реабілітації. Основними засадами реабілітації осіб з інвалідністю є комплексний підхід, який включає медичну, психологічну, соціальну та професійну допомогу. Закони України забезпечують право на реабілітацію, дозволяють особам з інвалідністю обирати реабілітаційний заклад, брати участь у формуванні індивідуального реабілітаційного плану та гарантують доступ до інформації про свої права та умови надання реабілітаційної допомоги.

Законодавство також зобов'язує фахівців з реабілітації дотримуватися стандартів гідного та гуманного ставлення до клієнтів, а також забезпечувати конфіденційність медичної інформації.

Однак, попри існуючі законодавчі рамки, є вказівки на те, що деякі нормативні документи містять декларативні норми та не забезпечують ефективних механізмів їхньої реалізації. Це вказує на необхідність подальшого вдосконалення законодавства та розробки конкретних механізмів для забезпечення права на реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні.

Також досить важливим слід відмітити, що з початку 2022 року Україна стикається з значним ростом кількості осіб з інвалідністю, що обумовлено війною та соціально-економічними факторами. Наведений приріст осіб з інвалідністю не дає можливості належним чином забезпечити кожному особу з інвалідністю належними реабілітаційними заходами. Тому досить важливим постає питання посилення та удосконалення системи реабілітації, які б враховували нові виклики, що виникають.

Тому досить важливим постає питання:

- щодо розробки та розширення індивідуальних реабілітаційних планів кожній особі з інвалідністю які будуть враховувати особисті потреби осіб з інвалідністю;
- підвищення доступності реабілітаційних послуг, оскільки в сьогоденних умовах постає питання в забезпеченні реабілітаційних послуг осіб з інвалідністю які знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Це може включати створення нових реабілітаційних центрів, мобільних бригад або онлайн-сервісів;
- розробці державних програм щодо залучення громадськості та осіб з інвалідністю до процесу планування, реалізації та оцінки реабілітаційних програм, що в свою чергу дозволить забезпечити більшу відповідність послуг реальним потребам осіб з інвалідністю;
- створення безбар'єрного середовища в усіх сферах життя, включаючи доступ до будівель, транспорту, інформації та комунікаційних технологій;
- розробка системи моніторингу та оцінки ефективності реабілітаційних програм та послуг, щоб вчасно виявляти та вирішувати проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України соціальний захист населення України у 2020 році Статистичний збірник. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf (дані звернення 16.02.2024).
2. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrayini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/> (дані звернення 16.02.2024).
3. Воропаєв Д.С., Єжова О.О. Основи фізичної реабілітації (загальна характеристика фізичної реабілітації чоловіків) (Суми, 2019). 72.

4. Всесвітня організація охорони здоров'я. Реабілітація. URL: https://www.who.int/health-topics/rehabilitation#tab=tab_1 (дані звернення 16.02.2024).
5. Лянної Ю.О. Визначення рекомендацій реабілітації у професійній підготовці майбутніх магістрів фізичної реабілітації. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/3831/1/%D0%92%D0%98%D0%97%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%92%D0%98%D0%94%D0%86%D0%92%20%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%91%D0%86%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf> (дані звернення 16.02.2024).
6. Mock C. N. Довгострокова інвалідність, пов'язана з травмами, у Хані [Long-term injury-related invalidity in Ghana] (2003) 13 Disability and Rehabilitation. 732–741.
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, № 2-3, ст. 36.
8. Олівер М. Соціальна робота з інвалідами Лондон: BASV, Macmillan Education UK. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-86058-6> (дані звернення 27.11.2023).
9. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 3.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Текст> (дані звернення 16.02.2024).
10. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Текст> (дані звернення 16.02.2024).
11. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України. 7.04.2021 № 285-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2021-%D1%80#Text> (дані звернення 16.02.2024).
12. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дані звернення 16.02.2024).